

בין האנתיפאדה הראשונה ל"צעדת השיבה"

יוחנן צורף

דומה שנפתח פרק חדש בדפוס המאבק הישראלי-פלסטיני, בו נדרש הציבור הפלסטיני להכריע מי משתי הדרכים שמובילות שתי ההנהגות – זו שברמאללה וזו שבעזה – ראוי לה שתאומץ כדרכו המועדפת של העם הפלסטיני. ברקע מהדהד כישלון שתי הדרכים – דרך המשא המתן והתיאום הביטחוני של הנהגת הרשות הפלסטינית מזה, ודרך ההתנגדות המזויינת של חמאס, שהערעור על הלגיטימציה שלה גבר אחרי מבצע 'צוק איתן' בקיץ 2014. זהו שיאו של תהליך, שראשיתו בראשית האנתיפאדה הראשונה שפרצה בסוף 1987. ספק רב אם יוכלו כלל הגורמים הפוליטיים היריבים בזירה הפלסטינית להפיק מהמחאה ההמונית לצד הגדר בין רצועת עזה לישראל את ההישגים שהפיקו באנתיפאדה הראשונה. זאת, על שום חשדנותו של הציבור בכנות כוונותיהן של שתי ההנהגות, היעדר תמיכה בינלאומית וערבית ב"צעדת השיבה" עד כה, ובנוסף – ההרתעה שיוצרת ישראל בתגובתה להפגנות. מנגד, ראוי לציין כי שני ימי השישי שחלפו מאז החלו אירועי הגדר מלמדים שהממד ההמוני של המאבק הפלסטיני לא איבד מעוצמתו.

אירועי "צעדת השיבה" בולטים בהיקפם ההמוני. דומה שמאז האנתיפאדה הראשונה לא היה בזירה הפלסטינית אירוע רב משתתפים, כזה שחוללה צעדה זו לאורך גבול רצועת עזה ביומה הראשון, יום האדמה (30 במארס), ובשבוע שאחריו. בראיית המארגנים, זהו מהלך פתיחה בסדרה של מהלכים האמורים להגיע לשיא ב- 15 במאי. מספר ההרוגים הגבוה מן הממוצע באירועים המוניים שהתרחשו בשנים האחרונות, ומספר הפצועים הרב, מחוללים בקרב פלסטינים מחד גיסא שאיפות נקם וכן מגבירים אצל רבים את המוטיבציה לצאת ולהפגין. מנגד, יש במספר ההרוגים והפצועים כדי להרתיע רבים אחרים מפני המשך פעילות לאורך גדר הגבול.

נראה שנפתח כאן פרק חדש בדפוס המאבק הישראלי-פלסטיני, בו נדרש הציבור הפלסטיני להכריע מי משתי הדרכים שמובילות שתי ההנהגות – זו שברמאללה וזו שבעזה – ראוי לה שתאומץ כדרכו המועדפת של העם הפלסטיני. ברקע מהדהד כישלון שתי הדרכים – דרך המשא המתן והתיאום הביטחוני של הנהגת הרשות הפלסטינית מזה, ודרך ההתנגדות המזויינת של חמאס, שהערעור על הלגיטימציה שלה גבר אחרי מבצע 'צוק איתן' בקיץ 2014. זהו שיאו של תהליך, שראשיתו בראשית האנתיפאדה הראשונה שפרצה בסוף 1987. אז התברר עד מהרה כי מחולליה מתכוונים, על גלי התמיכה הבינלאומית הרחבה לה זכו, לשנות את דרכי המאבק ולעבור מאלימות להדברות, מחיים במקומה של ישראל לחיים לצידה – התפתחות שהאיצה את ההכרזה על כינונה של תנועת חמאס, שראתה בכיוון שאותו הובילו מחוללי האנתיפאדה, אנשי פת"ח והזרם הלאומי הפלסטיני, אסון שיוביל לאובדן הסיכוי להשיב את הפליטים לבתייהם ולשקם את העם הפלסטיני מן האומללות שכפתה עליו הנכבה. ימים אחדים לאחר שהמועצה הלאומית הפלסטינית הכריזה את הכרזת העצמאות הפלסטינית (15 בנובמבר 1988) פנה כרוז של המפקדה

הלאומית המאוחדת לחמאס, ובנימה פטרונית קרא לה להשלים עם ההכרזה, לחדול מלזרוע פילוג בקרב העם הפלסטיני, ולמזג את כל הכוחות הנאמנים בכור ההיתוך של ההתקוממות.

זו הייתה ראשיתו של מאבק, שהלך ולבש אופי של מאבק איתנים, בין שני פלגים המיצגים כל אחד דרך ותפיסת עולם, שיש לה אמונות ויסודות מוצקים. עד אז נהנתה התנועה הלאומית הפלסטינית ופת"ח בראשה, ממעמד של בלעדיות. הרעיון הלאומי שאותו הובילה העניק תחושת בית לכל מי שראה עצמו פלסטיני. התנועה האמינה בערבות, בתנאי שהזהות הפלסטינית תתבסס ותקבל את ביטוייה הריבוני. חמאס, לעומת זאת, מדברת במונחים דתיים לאומיים, איננה רואה בריבונות הפלסטינית עניין מקודש, וגורסת שאין סתירה בין זהות פלסטינית לזהות מוסלמית - אלו שני רכיבים המשלימים זה את ואינם פוגעים בזהות הפרטיקולרית הראשונה. היה זה אתגר כבד שהניחה חמאס לפתחה של התנועה הלאומית הפלסטינית, ערערה על טוהר מידותיה ויצרה מקור משיכה לרבים שנהו אחריה. הפחד מפני אובדן פלסטין שחוללה הכרזת העצמאות של מ-1988 בקרב המחנה הדתי והשמרני, מצא מקלט בבית הפוליטי שיצרה אז חמאס.

היום, בחלוף כ-30 שנה מן ההתכנסות ההיא, נצבות זו מול זו שתי תנועות מותשות ומרוטות, וציבור רחב בוחה, מאוכזב מאובדן הדרך ומהיעדר מנהיגות המסוגלת להובילו באורח מוסכם לפתרון שישים קץ לסבל המתמשך. פת"ח בהובלת אבו מאזן נהנית מעמדת בכורה, בהיותה הגוף היציג שזכה להכרה בינלאומית רחבה, מחזיקה בכמעט כל המשאבים של העם הפלסטיני, מהווה כתובת לכל סיוע ותרומה הבאים ממדינות המחויבות להסכמים הבינלאומיים או רואות עצמן חלק מקהילה זו. אולם, היא סובלת מכרסום מתמשך במעמדה בקרב הציבור, הרואה כישלון בהמשכות שלטונה, בשחיתותה, ובאי-יכולתה לממש את דרכה המדינית. הציבור שב ונותן לכך ביטוי בסקרים הרבים הנערכים בשטחים שבשליטתה. חמאס, לעומת זאת, רכבה שנים רבות על הגל של 'הדחוי הרדיקלי'. נוקשותה, חוסר נכונותה לדבר במונחים של פשרה, הפיגועים הרבים שבצעה בישראל או נגד ישראלים - כל אלה העניקו לה מעמד הרואי, שלא אחת העמיד במבוכה את יריבתה, פת"ח. אולם, חמאס הולכת ומאבדת תמיכה ציבורית מאז ההפיכה שבצעה ברצועה ב-2007, בהיחשף הפער בין הדיבור למעשה, בין הדבקות בהתנגדות המזוינת לבין קבלת אחריות כשלטון, וביתר שאת אחרי שלושה מבצעים צבאיים רחבים, שבהם התעמתה עם כוחות צה"ל ויצאה בשן ועין. בעימות האחרון, "צוק איתן" 2014, חמאס נאלצה להתמודד עם ביקורת ציבורית שנמתחה על "ההתנגדות המזוינת", ציפור נפשה. מאז, סימן השאלה המוצב מול אופציה זו ברור ומחייב אותה למשנה זהירות.

כניסתו של הנשיא דונלד טראמפ לבית הלבן, אימוצו את העמדה הישראלית - כהגדרת אבו מאזן בפרט והפלסטינים בכלל - בסוגיית הסכסוך, הכרתו בירושלים כבירת ישראל (6 בדצמבר 2017) וכוונתו להעביר את השגרירות האמריקאית לשם, הוציאו את ארצות הברית מעמדת 'המתווך ההוגן', שממנו נהנתה עד כה והסירה מסדר היום הפלסטיני כל ניסיון לקדם משא ומתן בהובלה אמריקאית. זהו המבוי הסתום העמוק ביותר, שאליו נקלעה הבעיה הפלסטינית מאז הוחל המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים בתווך אמריקאי. אך מנגד, מדובר בדבק מלכד עבור מי שמחפש לחבר בין שני חלקי העם הפלסטיני.

לכן, יש באירועי הגדר גם ממד של אחדות, מעבר לתחרות הבוטה המתקיימת בין שני המחנות. אבו מאזן, קרוב לוודאי, היה פונה למועצת הביטחון כדי שתדון בהסלמה שהביאה למותם של 29 פלסטינים, גם לולא הייתה חמאס מעורבת באירועים אלה. הוא היה זה שהחליט לדחות לפי שעה את הטלת הסנקציות על עזה, שעליה התחייב באחרונה כאשר השמיע ביקורת חריפה על חמאס

ועל ניסיון ההתנקשות באנשיו – ראש הממשלה ראמי חמדאללה וראש המודיעין מאג'ד פרג'. החזרת הסוגיה הפלסטינית למוקד סדר היום הבינלאומי משרתת גם את מדיניותו.

למעשה, רצועת עזה הוכיחה באירועי "צעדת השיבה" את מה שהיה מוכר כבר באנטיפאדה הראשונה. אז הייתה הרצועה זו שחוללה את ההתקוממות, בהוציאה זקנים, נשים וטף לרחובות ונתנה ביטוי ממשי לעוצמתו של הממד ההמוני. כן הייתה הרצועה הראשונה להיאבק, כבר בשנתה השנייה של ההתקוממות העממית, בגילוייה השליליים והביאה לדעיכתה. המצוקה הקשה, וכן תחושת הנחיתות והקיפוח השוררים ברצועה, הם חומר בעירה היוצר משקעים ומתפרץ כאשר השעה בשלה והעילה המידית קיימת. המציאות היום קשה מאשר בעבר, הפילוג בין שני הצדדים החרף את החולשה הפלסטינית עד כדי שיתוק. אולם, הכרזת ירושלים של הנשיא טראמפ והצהרתו בדבר העברת השגרירות האמריקאית לעיר יצרו מכנה משותף, שמחבר בין כל גורמי הכוח הפלסטיניים – תומכי חמאס, אבו מאזן, ומתנגדיהם כאחד.

עם זאת, ספק רב אם יוכלו כלל גורמים אלה להפיק מהממד ההמוני של המחאה את ההישגים שהפיקו באנטיפאדה הראשונה. זאת על שום חשדנותו של הציבור בכנות כוונותיהן של שתי ההנהגות, היעדר תמיכה בינלאומית וערבית עד כה, ובנוסף ההרתעה שיוצרת ישראל בתגובתה להפגנות. מנגד, ראוי לציין כי שני ימי השישי שחלפו מאז החלו אירועים אלה מלמדים שהממד ההמוני לא איבד מעוצמתו. גם העובדה שהעלייה בהיקף הפיגועים והחיכוך עם ישראל מאז "הכרזת ירושלים" של טראמפ נמשכים פרק זמן ארוך יותר מהרגיל מאז קיץ 2014, מלמדת שיש אנרגיה היכולה להזין עוד פעילות מן הסוג הזה.

עיקר המבחן הוא של חמאס, בהיותה השליט ברצועה. האם תצליח באמצעות "צעדת השיבה", שהיא מובילה אך לא יזמה אותה, להרחיב את המכנה המשותף בין המחנות היריבים הפלסטיניים, להגביר מוטיבציה להשתתפות ולשמר מתח והסלמה סמוך לגדר, עד לשיא המתוכנן ב-15 מאי, או שמא תסתפק בניסיון להטיל את האחריות לכישלון הפיוס הפנים-פלסטיני ולמציאות הפנימית הנחלשת על הנהגת הרשות הפלסטינית היושבת ברמאללה? ימים יגידו.

ישראל מבחינתה, במקביל לחתירה להכיל את אירועי הגדר ולמנוע גלישה להסלמה גורפת, ובעודה תומכת בתביעתו של אבו מאזן לחוק אחד ונשק אחד בזירה הפלסטינית, נאלצת להתמודד עם תוצאותיה של החרפת הבעיות ההומניטריות השוררות ברצועת עזה – שמקורן, בין היתר, בסנקציות שמטילה הרשות הפלסטינית על חמאס, ולכן יהיה עליה לסייע בגיוס תרומות שתכליתן להקל את המצוקה השוררת ברצועה.